

Historisk Tidsskrift

125:1
2025

Den danske historiske Forening

Anmeldelser

| NIELS JØRGEN JENSEN & MOGENS SKJOLDAGER: *Valdemar Sejrs evige penning. Hauberg 42b i historisk og numismatisk belysning* (Kilder til numismatik og pengehistorie VII), Dansk Numismatisk Forening, København 2023, 160 s., 300 kr.

Niels Jørgen Jensen og Mogens Skjoldager, af hvilke sidstnævnte desværre ikke selv nåede at opleve udgivelsen, har begået en meget lækker bog i rigtig god kvalitet, gennemillustreret, men ikke overillustreret og med så fine afbildninger af mønter, at man næsten kan se, hvad der står på dem.

Der er tale om en numismatisk udgivelse, og bogen handler naturligvis om mønter, men ikke kun mønter. Temaet er, som titlen antyder, én enkelt mønttype af mange hundrede mulige fra 1200-tallet, men det er ikke et tilfældigt valg. Hbg 42b, som typen hedder i daglig tale, er en vigtig brik i mønthistorien og ikke mindst i den generelle økonomiske historie.

Bogen henvender sig ikke til den læser, der for første gang ønsker at stifte bekendtskab med numismatikkens mysterier. Den numismatisk interesserede, der er fortrolig med begreber som *renovatio monetæ* og det haubergske system (klassificeringen af mønter med titlen Hbg og et typenummer), kan følge med langt hen ad vejen, men fra omkring side 49, hvor man støder på begrebet „Rasmus-deveggenumre“ uden forklaring, er banen kridtet op alene for de særligt erfarne numismatikere.

Man kan hævde, at der, som titlen også antyder, er to spor i udgivelsen. På den ene side en diskussion af Hbg 42b i sin monetære og samfundsmæssige kontekst, herunder spørgsmålet om dateringer, stedbestemmelse, udbredelse m.v. På den anden side en dybdegående undersøgelse af snart sagt hver eneste kendte mønt af typen, stempler, undertyper, undertypers undertyper, for- og bagsider, med rigelige illustrationer og tabellariske oversigter. Dette sidste spor er klart rettet mod den, der ønsker at fordybe sig lige så vedholdende i 42b, som forfatterne selv har gjort. Nærværende anmelder har kun kompetencer til at forholde mig til det første spor, så det vil jeg holde mig til.

Den kontekst, der bliver drøftet, er den kombinerede monetære og fiskale reform, som blev gennemført i Valdemar 2. Sejrs senere rege-

ringstid. Sture Bolin var i 1937 vist den første, der påpegede sammenhængen mellem en monetær omlægning og indførelse af en plovskat, en sammenhæng, han mente at kunne finde andre steder i Europa. Forskningen har siden Bolin taget tesen til sig, men har bragt flere facetter og detaljer ind i skemaet, dog uden at gå rigtig dybt ind i materien. Jeg selv har stillet nogle kritiske spørgsmål til præmisserne, men har ikke kunnet finde mange gode svar.¹ Bogen her forsøger at komme med nogle af svarene og det ikke alene på mine spørgsmål.

Tesen om „den evige penning“ går i al korthed ud på, at Danmark i mere end 150 år havde haft et møntsystem styret af kongen med jævnlige tilbagevendende tvangsvekslinger af gældende mønt med nypræget mønt. Disse tvangsvekslinger gav kongen et solidt provenu, ikke mindst ved at sølvindholdet (lødigheden) i mønten ofte blev forringet ved ombytningen. Senest i 1234 ændredes systemet, så ombytningerne ophørte, og lødigheden på de nye mønter blev forbedret og stabiliseret. Man skabte en blivende mønt, den evige penning. Kongen kompenserede for sit tab af indtægter, og det var stort, ved at indføre en plovskat. Plovskat og møntforbedring var altså snævert forbundne. Reformen blev først kun indført i Jylland, nåede Sjælland omkring 1240, men kom aldrig til Skåne. Engang i Christoffer 1.s regeringstid blev reformen rullet tilbage, og man vendte tilbage til systemet med, nu årlige, tvangsvekslinger.

Forfatterne anfægter ikke disse hovedtræk i tesen, men forsøger at korrigere den i detaljen og rejse relevante drøftelser af de enkelte elementer. Deres udgangspunkt er, at Hbg 42b er snævert knyttet til „skattereformen“, som de omtaler den. Denne reform insisterer de på blev sat i værk i 1231, som er den tidligste af de dateringer, forskningen hidtil har foreslået. Hbg 42b blev, igen ifølge forfatterne, alene udmøntet i Ribe, hvor kongen i 1234 ses at have købt bispemønten mod at afgive en del af sin plovskat. Udmøntningen vedblev fra 1231 til et stykke ind i Erik 4. Plovpennings regering, og mønten var i omløb endnu i begyndelsen af Christoffer 1.s regering. Der var tale om en massiv hovedudmøntning efterfulgt af mindre, supplerende udmøntninger.

Argumentationen ledsages af rigtig mange „måske“, „vi finder det sandsynligt“, „det kan tænkes“ osv. Det er på én måde rimeligt nok, for et magert kildemateriale levner ikke andre muligheder end stadig mere forfinede hypoteser, og det redeligste er naturligvis, at man ikke udtaler sig for skråsikkert. På den anden side bliver det indimellem svært at overskue rækken af forbehold.

1 Michael Kræmmer: *Sølv, guld og penninge*, Tancredi 2017, s. 137-48.

Finkæmningen af stempler og typer gør forfatterne i stand til at opstille en relativ kronologi for de store og knap så store fund, hvor Hbg 42b optræder. Det er et resultat, den uindviede læser kun kan bøje sig i støvet for. Den absolutte kronologi bygger derimod næsten alene på skriftlige kilder, og man kunne godt have ønsket sig en samlet gennemgang af de centrale skriftlige kilder med en stillingtagen til de problemer, tolkningen af dem indebærer.

Dateringen af fremkomsten af Hbg 42b til 1231 bygger på hovedlisten i *Kong Valdemars Jordebog*, hvor man kan aflæse, at indtægten af mønten i Jylland var forbavsende lille sammenlignet med Østdanmark. Det antyder, at møntreformen i 1231 var indført i vest, men endnu ikke i øst. Det, kilden siger, er dog, at reformen *senest* blev indført i 1231. Den kan have været indført før. Når der argumenteres for, at den indledende store udmøntning af Hbg 42b udgik fra Ribe, fordi kongen her havde møntmonopol, hvordan forklares det så, at han angiveligt først skaffede sig monolet i 1234? Endelig er der dateringen af den evige pennings gennemslag på Sjælland til omkring 1240. Den kan kun bygge på Plovtalslisten og Indtægtslisten i *Kong Valdemars Jordebog*, begge synes at pege på, at skattereformen havde nået Sjælland. Førstnævnte har Erik Ulsig og Axel Kjær Sørensen dateret til måske omkring 1240.¹ Men i virkeligheden kan begge lister ikke dateres bedre end til efter 1231, hvor møntreformen som sagt ikke synes at have nået Sjælland endnu. I princippet kan reformen lige så vel have nået Sjælland i 1232 som i 1240.

Der er altså meget at diskutere endnu, selvom vi med udgivelsen her kommer mange skridt videre i retning af bedst mulige tolkning af både Hbg 42b og den reform, den var en del af. Især tolkningen af det i forskningen alt for underbelyste Grenåfund springer i øjnene, en lille lækkerbisen i mine øjne.

En sidegevinst, som jeg næsten er nødt til at nævne, er opklaringen af Hbg 42b's lødighed. Stort set al forskning angiver, at den indeholdt 50 % sølv, hvilket enkelte skriftlige kilder også antyder. Jeg har selv anfægtet det sandsynlige i dette, men har forgæves ledt efter bevis. Forfatterne har gravet dybere end jeg i litteraturen og kan citere Georg Galster for, at mønten indeholdt 22 % sølv.² Galster er fra en tid, hvor der ikke var nogen systematisk registrering af målinger (hvad der muligvis stadig ikke er, især nu hvor Nationalmuseets fremsynede ledelse har beskåret den numismatiske forskning). Galsters målinger var hans egne, og skal man finde dem, skal man grave sig igennem hans omfat-

1 Erik Ulsig & Axel Kjær Sørensen: „Studier i kong Valdemars Jordebog – plovtalsliste og møntskat“, *Historisk Tidskrift*, 1981, s. 1-24.

2 Georg Galster: „Ribe Mønt“, *Fra Ribe Amt*, 11, 1947, s. 587-619.

tende produktion. Med denne „nye“ opdagelse in mente så jeg gerne et bud på, hvordan forskellen på 50 % og 22 % skal forklares.

Tilbage til det egentlige: Bogen bidrager med nuanceringer, nye synsvinkler og bidrag til den fortsatte diskussion om den administrative, retslige og økonomiske dynamik, der karakteriserede den ældre Valdemar 2.s regeringstid, især selvfølgelig forståelsen af den økonomiske reform, som beskrevet ovenfor. Dertil leverer den et stykke numismatisk grundforskning, der gør det muligt at finjustere tolkningen af Hbg 42b's levetid, udbredelse og samspil med samme reform. Bogen følger sig fint til Thomas Guntzelnick Poulsens nyligt udkomne monografi om møntvæsenet 1074-1241 og kan læses som en slags fortsættelse af denne.¹

Michael Kræmmer